

Erdélyi Magyar Adatbank
Alsófehér vármegye monográfiája. II. kötet

I. KORSZAK.

Vármegyénk területe a római hódítás előtt.

Sötét homály fõdi általában az egyes népek történetének kezdetét, de fõképpen akkor, ha oly népek sorsát, viszontagságait, beléletét, harczeit akarjuk megírni, a melyek az ó kor legmûveltebb népei, t. i. a rómaiak és a görögök előtt is majdnem teljesen ismeretlenek valának, ekkor minden mozzanat oly homályos és zavaros, minden ügy, esemény oly annyi téves nézetekkel és ellenmondásokkal van körülvéve, hogy bizony nehéz, sőt tán joggal mondhatni lehetetlen dolog, hogy csak megközelítsük is a valóságot.

Kénytelenek vagyunk tehát, ha nem akarunk meséket felhozni, vármegyénk területének elsõ ősلاكosaitól eltekinteni, s csak ott kezdeni leírásunkat, a hol már derengni kezd némi világosság vagy legalább a félhomály, a hol a meglevõ kútforrások, ha nem is egész biztossággal, de legalább némi valószínűséggel használhatók fel; mert hisz egész Erdélyről oly kevés és oly annyira hézagos források és emlékek maradtak fenn amaz ősidõkbõl, hogy azok alapján vármegyénk-rõl is vajmi keveset tudhatunk s mondhatunk.

De hogy vármegyénk területe már a régi idõkben is keresett földrészecke volt, az bizonyos, mivel kedvezõ természeti viszonyai már a régiek előtt is fontosak valának, mert, habár az itt lakó õsnép a nyers kor szellemének megfelelõleg harczias, szilaj és zordon erkölcsû lehetett, bizonyára bátorsága és szabadságszeretete mellett ezen vidék természeti mivoltánál fogva pásztoréletet, földmívelést, sőt bányászatot is folytatott, hisz mind e három életfoglalkozásra elég tér, elég anyag kínálkozott e helyen. Igaz, hogy e mellett azt is következtethetjük, hogy a viharos harczai kalandok és zsákmányolások e népnél is szorosan a mindennapi életkérdés megoldásához tartoztak.

A mi Erdély régibb állapotát illeti, adataink annyira megbízhatatlanok, hogy alig vagyunk képesek megkülönböztetni, hogy tulajdonképpen minõ népek laktak e vidéken, minõ államviszonyok közt éltek,

minő vallást követtek, minő szokásaik voltak; honnan jöttek ide, meddig birták e tartományokat s hová tűntek el egymásután vagy hosszabb-rövidebb időszakonként.

Ezekre feleletet adni, lehetetlenség.

Némi világosság csak akkor kezd útmutatóul szolgálni, mikor a sok zűrzavar, a sok tusakodó nép conglomeratjából, több század után, a dák nép kezd kiemelkedni, mikor ezen harcziás, de mindenesetre már magas műveltségű néppel a görögök után a rómaiak is érintkeztek; miért is ezen nép tulajdonképpeni története is csak ezen utóbbi időponttól kezdve képezheti a komoly történetírásnak kiinduló pontját, mert ez idő szerint a legjobb akarattal se mehetünk hátrább.

Mind e mellett kellő mértékben méltányoljuk mindazon nemes férfiak törekvéseit, kik feladatul tűzték maguk elé, hogy az emberiség történelem előtti időkből lefolyt életéről is minél bővebb ismereteket szerezzenek s közöljenek, mert ez által jobban betekinthetünk az emberiség művelődésének történet-lapjaiba.

Téglás Gábor buzgó kutatónak sikerült kimutatni, hogy az eddig Erdélyben felfedezett 373 őstelepből legtöbb az erdélyi medenczének négy ötödét végig hasító Maros mentére esik s hogy Gyulafehérvártól fel Vécsig, vagy a Maros középszakasán, 70 telep létezett, melyek főleg az Érczhegység övében, a vad sziklaszálak közt bővebben vannak, a mennyiben ezeken a személy- és vagyónbiztonság teljes biztosítékával telepedhetett meg az ősemlék, kire nézve az idevaló barlangok szükség idején fellegrául s így menhely gyanánt is egyaránt felhasználhatók valának.

Kimutatja *Téglás Gábor* vármegyénkben például *Csáklya* vidékén a kőkorszak, a bronzkorszak és rézkorszak nyomait s nézete szerint a daciai praehistoricus leletek elrendezése, fellepti sorrendje és stílyje egyaránt délre vezeti az összeköttetések fonalát.

A phoeniciai hatás alatt kifejlett görög bányá- és fémipar szoros kapcsolatban állhatott már Herodotos idejében az erdélyi hegyek lakóival, mert a történetírás atyja hihetőleg üzérkedő vándor kereskedőktől vehető a marosmenti agathyrsekre vonatkozó értesüléseit. Bithynia, Thracia hegyeinek ércze, a Hebrus (Maricza) aranypora akkortájt a phoeniciaiak által teljesen ki valának zsákmányolva s az argonauták regéje szerint már a hőskortól kezdve elkalandoztak az aranymosók a Pontus Euxinus (Fekete-tenger) délkeleti vidékeire. Alig tételezhető fel tehát, hogy e kalmár nép figyelmét a daciai folyók aranybősége elkerülte volna. Sőt ellenkezőleg, Dacia annyira befolyásuk alatt állott, hogy a babyloniai, egyiptomi mintára készült s a phoeniciaiak által elterjesztett karikapénzek helyére Thasos (sziget az Aegei tengerben a thrak tengerparthoz közel) szolgáltatja az első rendszeres pénznemet, s Dacia a Kr. e. negyedik századtól kezdve a thrak-görög forgalom piaczává válik, míg nem a második századtól kezdve Róma előhírnökeiként a családi és consularis érmek is belevegyülnek a kereskedelem közvetíté-

sébe.¹ Vármegyénkre nézve igen fontos dr. *Reiner Zsigmond*-nak a vizaknai ősrégészeti leletekről szóló közleménye,² melyben a kő- és bronzkornak fölötte érdekes leleteiről értekezik.

Habár igen fontosak ezen leletek, azért még sem alkothatunk azokból világosabb történelmi képet, mert ezek csak az akkor élt emberek gondolkodásmódját, izlését és szükségleteit mutatják ki, melyekből aztán csupán általánosságokra lehet következtetni. De már a jövő, mely mindig több és több és különböző helyekről hoz napfényre ősrégi leleteket, erre nézve is igen szép és becses feladat megoldása előtt áll, melyből majd azután világosabb képet lehet alkotni az ősmultakról, mint az ez idő szerint még lehetséges.

A régi görög írók eleinte mindazon országokat, melyek Macedonia és a tulajdonképpeni Thrakiától északra a Duna mellékén innen és túl feküdtek, egyszerűen Thrakiához tartozóknak vélték, minélfogva ezen országok népeit is a thrakokhoz számították.

Csak későbbben a skythák barangolása és át-átcsapása, a perzsák hadjáratai és a macedon királyai, II. Fülöp és hős fia Nagy Sándor által ismerkedtek meg a görögök némileg ezen országok lakóival, természetével és határaival. Hogy azonban ismereteik mindezekre nézve igen korlátoltak és hézagosak voltak, azt látjuk, olvashatjuk a görögöktől fenmaradtott kevés iratokból.

A mai Erdély amaz ősidőkben lényeges részét képezte az akkori európai Skythiának; de midőn az itt lakó sokféle népek közt a dákok mint uralkodók kiemelkedtek, akkor Dacia név alatt ismeretesebbé lett.

Dacia azonban nemcsak a mai Erdélyt (Magyarország Királyhágón túli része) foglalta magában, hanem sokkal messzebb kiterjeszkedett a mai szomszéd országokra is.

Igy a legtöbb földrajz-kutató által megállapított határai voltak: Kelet felé a Fekete-tenger a Duna torkolatától a Dnjeszter torkolatánáig. Dél felé Belgrádtól (Singidunum) a Duna torkolatáig. Nyugat felé a Duna Belgrádtól Slankemenig (Acumincum); onnan a Tisza (Pathissus, Tisia) és az abba torkoló egyesült Sajó, Bodva és Hernádig. Észak felé a Tisza, az Erdős-Kárpátok és a Dnjeszter (Tyras) felső része majdnem egyenes vonalban és párhuzamosan az északi szélesség 48. fokával, itt-ott annak közelében észak felé haladván.³

Daciának szomszéd országai valának: Keleten a Duna torkolatától dél felé Havas-Alföld és Bulgáriának egy része (Moesia inferior). Dél felé Bulgaria és Szerbia Belgrádig (Moesia inferiornak nyugati része és Moesia superior). Nyugat felé Belgrádtól a Római-Sánczig, az északi szélesség 45° 40'-ig Magyarország Tiszán inneni része Szerém, Bács-Bodrog vármegyék (Pannonia inferior). Innentől a Hernád, Bodva és

¹ Téglás Gábor, A történelem előtti Dacia, Arch. Értesítő, 1892. 403—410. lap.

² Dr. Reiner Zsigmond, Vizaknai leletek. Arch. Ért. 1887. 157—159. lap.

³ L. a mellékelt térképet, I. tábla.

Sajó egyesült torkolatáig a Tiszán inneni részből Bács-Bodrog vármegyének északkeleti része, Csongrád vármegyének nyugati fele (mert keleti fele a Tiszán túli kerületben lévén, már Daciához tartozott), Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye, Jász-Nagykun vármegyének északnyugati része (mert a keleti része ennek is Daciához tartozott), Heves vármegye és Borsod vármegye (Jacyges Metanastae), mely felsorolt vármegyék területei a jacygok országát képezték. Északról való szomszéd területek valának Zemplén vármegye, Ung vármegye, Bereg vármegye északi fele (mert déli fele Daciához tartozott), Mármaros vármegyének északi harmada (mert déli két harmada Daciához tartozott), azután Galicziának délkeleti területe, legdélibb része már Daciához tartozott, Bukovinának északi része, mert déli része Daciához tartozott, és az Oroszországhoz tartozó Bessarabia és Podolia (Sarmatia).

Minő név alatt szerepelt, vagy minő kerülethez tartozott vármegyénk területe általában a régi Daciában, arról mit sem tudunk, ellenben van tudomásunk arról, hogy a rómaiak hódítása után D. Terentius Scaurianus Trajanus császársága alatt Daciának legelső helytartója Kr. u. 110-ik év körül az egységes tartományt szervezte s maga gyakorolta a kormányzósággal járó politikai és katonai hatalmakat s ekkor e tartomány neve »Dacia Augusti Provincia S. C.« volt. S. C. annyit jelent, mint Senatus Consulto.

A helytartó még azután is jó sokáig az egyedüli intéző maradt, mert csak Hadrian császár (Kr. u. 117—138. év) óta osztották meg a polgári és a katonai hatalmat a helytartó és a legio XIII. geminának legatusa közt.

A Kr. u. 129-ik év körül Dacia két részre volt osztva, ugymint Dacia Superior-ra és Dacia Inferior-ra. Dacia Superior a tartománynak nyugati, Italiához közelebb eső része, keleti része pedig Dacia Inferior volt.

Vármegyénk ezen időszakban *Dacia Superior*-hoz tartozott, mert ezen résznek keleti határai voltak az Aqua Herculis-tól (Mehadia) az erdélyi déli (Montes Serrorum) és keleti Alpes Bastarnicae havasokon áthuzódó vonal, melynél fogva e rész területébe esett vármegyénk is.

Későbbi időkben, mint már a bevezetésben említém, Antoninus Pius császár (Kr. u. 137—161. év) alatt Dacia három kerületre lett osztva, u. m. Dacia Porolissensisre, Apulensisre és Maluensisre (Malvensis). Vármegyénk ekkor a *Dacia Apulensis* kerületben foglalt helyet.

Dacia Porolissensis nevű kerület t. i. a mostani Erdély északi részét foglalta el, fővárosa Porolissum (Mojgrád) vala. E kerületnek déli határa a Maros felső folyása és az Aranyos völgye volt.

Dacia Apulensis kerülete a Maros felső folyásától és az Aranyos völgyétől a déli Kárpátokig huzódott, s Alsófehér, Hunyad, Szeben stb. vármegyéken kívül a mai Krassó-Szörény, Temes és Torontál vármegyéket is magában foglalván, Daciának szive volt. Fővárosa a markomann háborúk befejezése után *Apulum* (Gyulafehérvár) lett.

Ezeknél fogva vármegyénk a Dacia Porolissensissel közvetlen

szomszéd volt s az akkori határok mai nap is azok maradtak Torda-Aranyos vármegyével, úgy, hogy a mai Torda-Aranyos vármegye már Dacia Porolissensishez tartozott.

Vége Dacia Maluensis — a hegyoldali Dacia — az alsó Duna síkságát foglalta el. Székhelye a Colonia Maluense vagy Maluensis (Celei) volt.

Daciának ezen felosztása Kr. u. 168-ik év után kétségtelen, mert M. Claudius Fronto (Kr. u. 169—170.) Dacia helytartójává Legatus Augusti pro praetor Moesiae superioris et Daciarum trium cím alatt lett.

Az egy helytartó alá egyesített három daciai kerület ugyanannyi önálló tartomány, és administratív tekintetben külön-külön procuratora* és saját hadserege is volt.

Miután vármegyénk területének földrajzi elhelyezését a római Daciában a fönnebbiek szerint elég világosan körülirtuk, nézzük most már, hogy Dacia lakosai tulajdonképpen kik voltak?

Erre a kérdésre csak azt válaszolhatjuk, a mint azt az előbbiekben is már mondtuk volt, hogy az egész Erdély régebbi története mély homályba van burkolva, tehát természetesen vármegyénk területéé is, s hozzá tehetjük még, hogy a legelső elég silány és hézagos értesítések, melyek ez országrészről és lakóiról szólnak, 2000 évnél nem sokkal messzebb nyulnak vissza a multakba.

Herodotos görög történetíró, ki Kr. e. 484-ik évben született, negyvennégyéves korában, tehát Kr. e. 440-ik évben egy kilencz könyvből álló történelmi művet írt, melyet Görögország nemzeti ünnepélyénél az olympiai játékok és versenyek alkalmával nyilvánosan felolvasott.

Ez a legrégebb reánk maradt irat, a melyben Erdély, t. i. annak földterülete, határozottan említettik fel. Ezen művében ugyanis mondja Herodotos: »Az agathyrszek országában ered a Maris (Maros) és ömlik az Isterbe (Duna); náluk sok arany van s országukat hegyek veszik körül.«

Szembeötlő, hogy ezen, habár rövid és száraz leírás csakis Erdélyre vonatkozhatik, mert habár a Maros nem is közvetlenül ömlik a Dunába, hanem csak a Tiszával való egyesülése után kerül oda, azért nincs semmi ok a kételkedésre, hogy a fenti jellemzéssel Herodotos csakugyan Erdélyt értette; mert azon tévedése, hogy t. i. a Tisza alsó folyását a Marosénak tekintette, megbocsátható. Hisz a Maros, torkolatánál, különösen vízbőség idején, vetélkedhetik a Tisza nagyságával, s ki a Dunán alólról jöven, a két folyó elágazásához jut, alig fogja hamarjában megmondhatni, hogy melyik a fő- és melyik a mellékfolyó.

Erdélynek ezen legősibb lakosairól, t. i. az agathyrsokról, nem

* A procurator augusti a helytartó mellett az első rangot foglalta el; lovagranggal bírt, ő vette be az adót és fizette a zsoldot a katonáknak. De egyszersmind a helytartó ellenőre is volt és róla titkos jelentéseket tehetett Rómába, miért is sokszor a két hatalmas tényező rossz lábón állott egymással.

sokkal tudunk többet nevüknél, mert mindaz, a mit Herodotos, Strabo, Pomponius, Plinius, Vergil stb. azokról irtak, nagyon kevés ezen nép sorsáról, s a mit irtak, azt, úgy látszik, nem közvetlen kutatásból tudták meg, hanem inkább határozatlan mesékből és hagyományokból merítették.

A görögök eleinte, a mint már említém, mindazon országokat, melyek a Duna mentén és a Dunán túl terültek el, Thrakia egyik-másik részének tartották, s hitték, hogy azon országok összes népei a thrakokhoz számíthatók.

Csak a skythiák barangolásai, a perzsák hadjáratai, Fülöp macedon király és fia Nagy Sándor által lettek ama országok népei ismeretesebbé, valamint csak ezen időktől kezdve határozták meg közelebbről országaiknak határait és kiterjedését.

Herodotos ezen vidékre a taurokat, agathyrsokat, neurokat, androphagokat, melanchlainokat, gelonokat, budinokat és sarmatokat helyezi.

Ezek közül az agathyrsok első lakosai azon területnek, mely később a tulajdonképpeni Dacia nevet kapta.

Ezeknek első királya állítólag Hercules fia Agathyrsus lett volna, s e népnek erkölcsi és szokásai csakugyan sokban egyeztek a thrakokéival, s igen valószínű, hogy Thrakiából vándoroltak ide be, felkeresvén az aranyáról híres országot.

Herodotos szerint és Cl. Ptolemaeus Daciája szerint is ezen országokban mint dák törzsek laktak az északnyugati részben az anartok, teuriskok, kistobok; ezek alatt délkelet felé a predanvesek, a rakatensek, kik vármegyénk területe történetére nézve fontosak, a kaukoensek; alattuk a biefek, buridensek és kotensek. Ezek alatt dél felé az albokensek, potulatensek és simsiak; legdélebbre pedig a saldensek, keiagesek és a piefigek.

Ezek szerint vármegyénk területét azon időkben leginkább a *rakatensek* foglalták el, kiknek legközelebbi szomszédjai a biefek, buridensek és kotensek valának.

De lehetséges az is, hogy ezen utóbbi dák törzseknek vegyülete is vármegyénk területén lakott.

Az itt felsorolt dák törzsek voltak tehát Erdélynek és ennélfogva vármegyénknek is őslakói.

Herodotos leírja azok királyainak történetét s művében főképpen Scoposis, Taxaris, Spargabithen királyakat említi.

Idanthyrsus király kormánylata alatt történt talán először, hogy a perzsák vármegyénket is megközelítették, mert Dariusz perzsa király, hogy a skythákon megboszulja magát, kik ismételen Mediába rontottak volt és azt elpusztították, a betörők ellen háborút indított. Nagy hatalommal átkelt tehát a Dunán és behatolt Daciába.

A skythák, hogy a perzsák túlnyomó hatalma ellen biztosítsák magukat, igyekeztek a szomszéd népekkel egyességet kötni, mire fel lettek szólítva az agathyrsok is; de ezek nem léptek a skythákkal szö-

vetségre és így a skythák Dariust éppen az agathyrsok országának szűk völgyeibe csalták, hol egész hatalmuk összpontosítva vala.

Darius kényes és veszedelmes helyzetét belátván, tanácsosabbnak tartotta a visszavonulást, mely alkalommal az agathyrsok is fegyvert ragadtak és a közös ellenséget a Dunáig üldözték.

De ez a tény vármegyénk területének történetére nézve általában nem bir közvetlen nagy fontossággal, mert az agathyrsok csak időszakos lakosai voltak Dacia egyik részének és semmiképpen sem tekintetők a geták vagy dákok ősatyáinak.

Ezeknél fogva nem is foglalkozunk e helyen bővebben velök. Ennyit is csak a kép szabatos kikerekítése kedvéért említettem.

A dákok, kik történetünk tulajdonképpen szereplői, már korán híres és hatalmas népek valának, melyek ősidőkben az ázsiai Skythiában uralkodtak. Miután e nép annyira felszaporodott, hogy eredeti hazája már igen szűk lett, felszlott több törzsre, hogy kényelmesebb, tágabb lakhelyeket keressenek.

Néhányan lepedtek a Kaspi-tenger mellé, ezeket *massageták*-nak nevezték; mások a Dnjeszter (Tyras) folyó mellett maradtak, ezek a *tyrageták* voltak. A Don (Tanais) folyó mellett maradtakat *tissageták*-nak hívták; a többi törzsek Thrakiát, Sarmatiát és a földet a Dnjesztertől (Tyras, Danastrus) a Dunáig (Ister) és a Tiszától (Tisia, Pathissus) a Fekete tengerig (Pontus Euxinus) lepték el. Ezért tartotta Herodotos is őket *thrakok*-nak és megjegyzi, hogy ama *geták*, kik Daciába költöztek, Thrakiából kerültek ide.

Bizonyára úgy cselekedtek ők is, mint azt a skythákról tudjuk, kik mint nomád népek ismételen bebarangolták Európa tartományait. Mindig maradt ily alkalommal itt-ott egy néhány csapat vissza: az éghajlatot itt kedvezőbbnek találták, mint saját, jéggel és hóval borított hazájukban, a földet termékenyebbnek és a tartózkodást kényelmesebbnek.

A körülményekhez képest elfoglalták tehát a lakatlan területet, vagy egyesültek a többi bennszülöttekkel. A hol ellenállásra akadtak, ott erőszakot gyakoroltak, részint elűzték, részint pedig alárendelteké tették a régi lakosokat és úri módon helyezkedtek el az elfoglalt tartományokban.

Igy juthattak a geták is ezen területre, hol Dakia (Dacia) név alatt királyságot alapítottak.

A geta és dák nevek alatt előforduló népek tulajdonképpen ugyanegy nép. A rómaiak dákoknak, a görögök pedig getáknak nevezték el őket és innen származik azon téves felfogás, mely oly sokáig uralkodó vélemény volt, hogy t. i. geták és dákok különböző néptörzsek lettek volna. Ma már eldöntött tény, hogy e két név alatt ugyanegy törzsből származott népet kell érteni.

A dákok nem ismertek sem puhaságot, sem léha mulatságot, munkások voltak és egyszerű életmódot folytattak. Testi edzés és megelégedéshez való szoktatás által már gyermekségüktől kezdve, koruknak legügyesebb harczosai lettek; hősiességüket még jobban fokozta az

erős hit, hogy a halál csak átmenet egy jobb életre, és hogy kimulás után azonnal istenükkel, Zamolxissal egyesülnek.* Ezen hit annyira felbátorította őket, hogy a halállal oly örömmel és elszántsággal néztek szembe, mintha csak kellemes útra indultak volna.

Meg nem határozható azon időpont, hogy mikor jöttek a geták Skythiából Daciába; de annyi bizonyos, hogy már jóval Nagy Sándor (Kr. e. 336—323.) előtt ezen tartományban laktak, mert a triballokkal egyesülten meggátolták II. Fülöp macedon királynak ezen országon való átvonulását s midőn az erőszakhoz nyult, hősokhöz illő módon megverték őt és elvették tőle a skytháktól elfoglalt zsákmányt.

Nem egészen biztos az is, hogy a szóban levő geták honnan kapták a dák (dacus) elnevezést. A rómaiak azonban mindig így hívták őket. Némelyek e nevet Dahistól, egy skytha nemzedéktől származtatják. Strabo dacos vagy davosnak nevezi e népet. Bizantinus mondja róluk: »A dakok azok, kiket davosoknak is nevezünk.«

De honnan származik e szó: dacus, vagy davus? E kérdés még nincs végképp eldöntve. Fasching e szót a görög dais-ból származtatja, mely annyit tesz mint tűz, égő fáklya, csata, háboru, s azt véli, hogy ezen nevet azért kapták, mert harczias nép volt. Praetorius e nevet a sarmat dakas szóból származtatja, mely annyit tenne, mint megvetésre méltó, mert a dákokat eleinte, mint vad, műveletlen embereket, a szomszéd népek megvetették.

Mások e nevet egy állítólagos Dakus (Dacus) nevű királytól vélik eredettnek. De lehetséges, hogy a szó: dacos, vagy davos, davából származik, mi a dák nyelvben »vár« szót látszik jelenteni és így a daci vagy davi annyit jelentene, mint várlakók. Ezen vélemény némi támogatására, megerősítésére szolgáljon az, hogy több dák város neve davában végződik, u. m. Decidava, Sergidava, Marcidava, Sandava, Ramidava, Singidava, Utidava stb. Ezen vélemény azonban még csak a bebizonyítás előtt áll.

Már fennebb említettem, hogy a geták és a dákok ugyanegy nép vala. Ezt bizonyítják Strabo, Justinus, Horaz, Svetonius, Dio Cassius s még többen.

A geták vagy dákok nyelvéről azt állítják néhányan, hogy azon okból, mert Dacia Sarmatiának szomszédságában volt, nyelvük is ezekkel azonos lett volna. De Katanchich alaposan bizonyítja, hogy a geták, tehát a dákoknak tulajdonképpen nyelve a szláv vala, természetesen sok görög és sarmat szavakkal vegyítve, s ez annál is valószínűbb, mivel Daciában görög gyarmatok is voltak, a mint ezt Ovid is írja, ki száműzött létére itt is lakott vala.

Meg nem állapítható határozottan, hogy a getáknak Skythiában

* A dák istenek nevei sokáig ismeretlenek valának, míg a »Hunyadmegyei Régészeti Egylet« birtokában levő márványfelirat azokat napfényre hozta. Ezek valának: Malagbel, Bebella, Hamon, Benefal és Manavat.

és azután Daciában milyen államformájuk volt, mert erről most még hiányzanak a kútforrások. Az analógiából és a többi geták kormányformájából azonban következtethető, hogy az országot a megválasztott királyok mint monarchiát kormányozták. Maguk közül választották királyaikat és hadvezéreiket, kiknek engedelmességet és alattvalói hűséget esküdtek; csakhogy a király hatalma korlátolva volt egy főpap által, ki a nép és a király közt a közvetítő szerepet vitte, ki a király szándékait és akaratát a népnek kihirdette. Minthogy a nép ennek a főembernek vakon engedelmeskedett, könnyen belátható, hogy mennyire szükséges volt a királynak ezen főpapot nemcsak oldala mellett tartani, hanem a maga részére mindig meg is nyerni.

Királyaik Nagy Sándor idejéig a homályba vesznek el s ezen időből is csak annyit tudunk, hogy a triballoknak a szomszéd néppel egy közös királyuk volt, kinek neve Syrmus vagy Sarmis vala, s csak ettől kezdődik a dákok tulajdonképpeni története, körülbelül Kr. e. 330. évtől számítva.

Miután Nagy Sándor a thrákokat legyőzte és minden szomszédos népet félelembe ejtett, szükségesnek tartotta, hogy nagy tervét, t. i. Ázsia meghódítását kivihesse, minden népet, mely őt tervében gátolhatta volna, fensősége alá hajtani, esetleg szép szóval és különféle ígéretekkel megnyerni; e kérdéses népek közt pedig a geták törzséből származó triballok, mint hatalmas és harczias nép, legkiválóbb helyet foglaltak el.

Syrmus vagy Sarmiz azon időkben nemcsak a triballok Dunán túli országában, hanem a Dunán inneni részben is, mely Daciát képezte, uralkodott mint közös király. Nagy Sándor tehát Sarmis király ellen indult; sok sikertelen kísérlete és némi vereségek után végre mégis csak sikerült neki a Dunán átkelni és a geták országába behatolni, hol minden ponton legyőzte őket s Sarmiz nevű fővárosukat leromboltatta, mire Sarmis király Nagy Sándorral békét kötött s országát a régi állapotba visszahelyezni igyekezett.

Dacia fővárosát Sarmizt újból helyreállította s Sarmiz-Fethusa, vagy Sarmiz-Egethusa névvel jelölte meg. Ez elnevezés talán annyit jelent, mint Sarmiznak háza, lakhelye, székhelye. Hihetőleg alatta keletkeztek a többi nagyobb dák városok is, mint Dierna, Napuca, Phrateria és *Tarnis*. Ezen utolsó város érdekel bennünket leginkább, mert több adat szerint ez az azutáni Apulum és mostani Gyulafehérvár helyén állott.

S valószínű, hogy ugyanazon időben a mai Alsófehér vármegye területén már több város és telep volt, mit részben a természeti viszonyokról, részben a föld alól sok helyen felszínre került régiségekből majdnem minden bizonynyal következtetni lehet.

Eltűntek már e városok vagy telepek utolsó kőfalai is a föld színéről, de számos helyen mutatják még most is a föld alatt levő maradványok a városoknak, telepeknek ottlétezését.

Alsófehér vármegyében már azon ősidőkből is legalább 35—40 volt helyiséget lehet kimutatni, így például *Csáklya* falu mellett, az ugynevezett római fürdő fölötti hegyoldalon minden áósészköz nélkül, csak egyszerű sétatottal 1—2 óra alatt 20-féle érdekesebbnél érdekesebb cserépedénydarabot gyűjtöttem, melyek mind a dák korszakból valók. Az egész hegyoldal képe olyan, mintha cserép- és csontdarabokkal hintették volna be.

A vármegyeszerte felszínre kerülő leletek mutatják, hogy a római hódítás előtt mely helyeken léteztek dák városok vagy telepek.

Könnyebb áttekintés végett majd azután felsorolom e helyeket, az egyeseken felszínre került leletek tüzetesebb megnevezésével és körülírásával.*

Ez alkalommal pedig éppen csak a helyneveket iktatom ide tájékoztatás végett, még pedig vármegyénk járásainak felosztása szerint északi részében kezdem meg az utat s dél felé haladok.

Leletek származtak: 1. a *csombordi járásban*: Ispánlakáról, Asszony-népéről; 2. a *marosujvári járásban*: Maros-Ujvárról, Felső-Ujvár- és Csongváról; 3. a *nagyenyedi járásban*: Nagy-Ényedről, Nyirmezőről, Felső-Orbórol, Csáklyáról, Fel-Gyógyról, Benedekről, Alsó-Gáldról, Tövis és Diódról; 4. a *verespataki járásban*: Verespatakról, Kerpenyesről, Kornáról, Korabia hegységről és Bucsumról; 5. a *magyarigeni járásban*: Magyar-Igenről, Czelnáról, Sárdról, Tiborról, Krakkórol, Vajasdról, Ompoiczáról, Tótfaluról, Zalathnáról és Valea-Doszuluiról; 6. az *alvinczi járásban*: Gyulafehérvárról, Maros-Portusról, Felső-Váradjáról, Poklosról, Borsómezőről, Borberekről, Karnáról, Szarakszóról, Tartariáról, Csóráról, Bervéről és Oláh-Herepéről; 7. a *kisenyedi járásban*: Vizaknáról, Buzdról, Gergelyfjáról, Kútfalváról, Oláh-Bogátáról és Vingádról; 8. a *balászfalvi járásban*: Székásról, Kis-Csergedről, Monoráról és Nagy-Csergedről stb.

A fönnebb megjelölt helyeken talált ősmaradványok eléggé mutatják, hogy Alsófehér vármegye már a számitásunk előtti időkben elég népes lehetett, s ezt annál is inkább állithatjuk, mert bizony még számos község határa nincsen kikutatva, hol kétségkívül új meg új adatokra találhatnánk.

A verespataki, kornai aranybányákat már azon ősidőkben is mivelték, mert Sarmiz király tudta azt jól, hogy az országnak legbiztosabb és leghatalmasabb támasza a gazdagság, miért is a fémek minél nagyobb méretekben való kiaknázására nagy gondot fordított. Ennek bizonyítékául azon arany pénzek szolgálnak, melyeket e király saját nevére veretett volt, miből egyuttal azt is lehet következtetni, hogy vagy *Sarmizegetusa*-ban (Várhely), vagy *Tarnis*-ban (Gyulafehérvár) pénzverő intézete volt. De legvalószínűbb, hogy e pénzverde Tarnisban

* L. a római hódítás előtti leletekről szóló fejezetet.

foglalt helyet annyival is inkább, mivel az Érczhegységhez közelebb vala.*

Sarmiz király a hadügyet is nagy buzgalommal és tevékenységgel karolta fel, s hogy e tekintetben stratégiai szempontból vármegyénknek is főszerep jutott volt, azt kétségtelenül és jogosan következtethetjük.

Nagy Sándor halála után országait az ő hadvezérei maguk közt felosztották s ezen felosztás alkalmával Thrakia Lysimachos hadvezér kezébe jutott.

Ez a királyi méltóság felvétele után országát folytatandó győzelmek által igyekezett nagyobbítani.

A győzelmekhez szokott thrák király minden igaz ok nélkül egész hatalmával Kr. e. 283-ik évben Daciába betört, azt hívén, hogy mint Nagy Sándor idejében, most is minden népek meg fognak hajolni előtte.

De ez a cél nem vala oly könnyen elérhető, mert Sarmiz király utódja, Dromichaites, dák király, jól begyakorolt katonáival Lysimachos thrák királylal szembe szállott és fényes győzelmet aratott fölötte.

Lysimachos egész hadserege tönkre ment, tábora és maga a thrák király a győzedelmes dák király kezébe jutott.

De a győztes király eljárásából, melyet Dromichaites, a szerencsétlenül járt király iránt tanusított, látjuk, hogy a dákok már akkor is műveltek és nemes gondolkodásuak valának.

Nagy tisztességgel fogadta a fogoly királyt, vele békét, sőt barátságot is kötött és hazabocsátotta minden váltságdíj nélkül.

Tíz évvel Lysimachos legyőzete után a gallok Brennus vezérük alatt roppant nagy sereggel vonultak Görögország ellen, mely alkalommal Pannoniát és Daciát is bebarangolták, tehát vármegyénk területén is jártak. Legyőzték a dákokat és triballokat s erőszakkal útat nyitottak maguknak Macedoniába Kr. e. 273. évben.

Nem tudni, hogy még uralkodott-e akkor Dromichaites, vagy nem, de még utódját sem vagyunk képesek határozottan megnevezni.

Valószínűséggel elfogadhatjuk azonban, hogy Dromichaitesnek utódja Oroles király volt.

Keveset, úgy szólván semmit sem tudunk róla, a mi vármegyénkre is közvetlenül vonatkozhatnék; azért csak egyszerűen ide iktatjuk, hogy ő Kr. e. 298—173-ig élt.

A dákok azután a scordokkal, kik a Tisza és a Maros közt laktak, egyesültek és többször bebarangolták a római szomszéd tartományokat, de Kr. e. 112-ik évben Didius római praetor által megverettek.

* Az 1826-ik évben Torda mellett egy szántón arany pénzeket találtak, melyeknek aversén Sarmiz király jobbra néző szakállas arczképe van »Sarmiz basil« körirattal, a revers oldalán pedig egy tornyos várkapu és ennek baloldalán egy meztelen ember rúddal a kezében, jobb oldalán egy bikának mellső fele és a kapu előtt két görbített bot (?) keresztbe téve fekszik. A másik pénzen az aversen koronás kettős fej (Janusfej), a revers lapon a középen paizs és azon keresztül fektetett hármasszoros osztatú hegygel bíró lándzsa (szigony) »Sarmiz basil« körirattal.

Drusus később a Dunán át visszanyomta őket s kényszerítette a dákokat, hogy e folyamat ezentúl határvonalul ismerjék el. Daciába behatolni azonban nem mertek a seregek, mert Dacia sötét erdei visszariasztották őket s megyénk nyugati erdős bércei ijesztő jelül meredeztek ott első sorban.

C. Cribonius vala az első hadvezér, ki a Dunáig ért és Moesiát Kr. e. 76-ik évben a római uralom alá vonta.

Ez a korszak nem igen kedvezett a dákok belügyeinek felvirágoztatásában, de mindazonáltal mindinkább ismeretesekké és félelmesekké lettek a rómaiak előtt, különösen Boerebistes (Burivista) dák király kormánylata alatt, ki ellen vonulni szándékozott Caesar is, de mindketten Kr. e. 44-ik évben meggyilkoltattak. Boerebistes király sokat tett Dacia érdekében, de közvetlenül vármegyénk területére vonatkozó ténykedéséről nincs tudomásom.

Boerebistes utódja Cotis (Cotys, Cotyso) király vala, ki a rómaiak ellen sokat harczolt s midőn Octavianus császár kénytelen volt minden hatalmát a germanok ellen fordítani, annyira fenyegette a rómaiakat, hogy még Rómában is kezdtek félni tőle.

A Tisza és a Duna közt lakó Jacyges Maetanastae (Jaczygok), kik a dákok által a Tiszán túl elfoglalt tartományokba betörték, gátolták azonban Cotis királyt, hogy az valamit tegyen Róma ellen; de a mi több, egyúttal Corn. Lentulus is hatalmas római hadsereggel vonult Cotis ellen s visszanyomta őt újból a Dunán át, s a Duna partján római őrhelységeket állított fel.

Cotis király, ki negyven évig uralkodott, nagy felvirágzásra emelte Daciát, de egyúttal annyira ingerelte a rómaiakat, hogy azok Dacia teljes meghódításánál nagyobb vágyat nem ismertek, mely vágyuk kielégítését nem sokára el is érték.

Cotis még Augustus császár korában, tehát Kr. u. 14-ik év előtt halt el. Halála után, a történelmi feljegyzésekben mutatkozó hézag miatt, egészen Decebalusig nincs más tekintélyesebb dák király felsorolva, legalább a teljesen megbízható források olyanokat egyáltalán nem említenek.

Decebalus dák király fellépésével kezd némi világosság derengni a Daciáról szóló forrásmunkákban s ezzel egyúttal azon korszakhoz jutottunk, mely alatt Dacia római tartományná lesz.

A mint az előbbieken már említém, Cotis dák király halála után, melynek Kr. u. 14. év előtt kellett bekövetkezni, egészen Decebalus királyig, ki Kr. u. 86-ik évben megkezdí a rómaiak elleni háborúit, reánk nézve nevezetesebb dák királyról nincsen szó Dacia történelmében.

Át kell ugranunk tehát egy körülbelül 72 évet magában foglaló időköz, hogy történetünk fonalát Decebalus királylyal újból felvehessük.

Decebalus Domitianus és Trajanus római császárok idejében volt a dákok hatalmas királya, ki Duras dák király lemondása folytán jutott a trónra.

Decebalus vitéz fejedelem és kitünő tehetségű király volt, mély belátású a tanácskozásban, és ügyes a határozatok keresztülvitelében; jól fogta fel és tudta felhasználni az időpontot, mikor és hol kell megátadni az ellenséget, és birt azon okossággal, hogy szükség esetén kellő időben s a mi fő, előnnyel vonuljon vissza, s jól alkalmazott hadi csellet éppen oly szerencsésen tudott élni, mint a nyílt csatákat vezényelni. Képes volt a győzelmet saját hasznára fordítani, vagy esetleges legyőzete után segélyforrásokat fedezni fel.

Tekintélyét, magas polczra való emeltetését csupán csak nagy tehetségeinek köszönhette, mert a királyi méltóság rokonára, Durasra szállott, ki párját ritkító szerénységéből azt annak engedte át, kiről feltette, hogy tehetségét nemzetének becsületére és hazájának javára legjobban fogja felhasználni. Decebalus azok várakozásának, kik e magas polczra emelték, megfelelni ohajtván, igyekezett néhány fényes tett által magát kitüntetni, felhasználta tehát azon zavarokat, melyek a Duna mellékén lakó népek közt kitortek volt.

A gyengébb népek a rómaiakhoz folyamodtak segítségért azon reményben, hogy azok támogatásával békét és csendet nyernek. Decebalus azonban azokhoz csatlakozott, kik a rómaiak ellen voltak, egybe kapcsolta tehát hadseregét az övéikkel s hogy időt ne veszítsen, rögtön átkelt a Dunán s roppant hatalommal Moesiába tört, mindent legyőzött, mi ellene állott, s mindent tüzzel, vassal elpusztított.

Oppius Sabinus, ezen időben Moesiában a római legióknak vezére, sietve vonta össze hadi erejét és szembe szállt a barbarokkal, hogy legalább rablásaiknak gátot vessen. De úgy a csatát, mint életét is elveszté e véres ütközetben.

A rómaiaknak ezen veresége után bebarangolta Decebalus az egész országot s hatalmába ejté a Duna mellékén épült római várakat, egyúttal meghódítván egész Moesiát, mert a szerencsétlen Oppius Sabinus elesése után senki sem vállalkozott arra, hogy a rettenetes királynak ellentálljon.

Domitianus római császár a népek jajgatására és hangos panaszaira valahára felébredt dorbézolásaiból, korhelykedés okozta mámorából és elhatározta, hogy Decebalus ellen vonul. Azt hitte e gyáva császár, hogy már Moesiában való pusztá megjelenése is elég leszen arra, hogy Decebalus előrenyomulásának határt vessen és saját katonáiba újból bátorságot öntsön.

Nagy hű-hóval fölkészült tehát a Moesiába való útra, de nem jutott tovább, mint a határig s részt sem vett a csatákban; hanem mikor látta, hogy a dákok előtte meghajolni nem akarnak, átadta a parancsnokságot Cornelius Fuscusnak, a praetorium praefectusának, ki minden tapasztalat és erély nélküli ember vala; maga a császár pedig visszatért Rómába.

Alig hogy C. Fuscus gárdaparancsnok a római hadsereg élére állott, rögtön elhatározta az ellenségnek gyors megtámadását, mert

remélte, hogy az által a dákokban félelmet gerjeszt, a rómaiak bátorságát pedig felébreszti. A dákok azonban óvatosan s kellő ravaszsággal visszavonultak saját országukba, Fuscus utánuk sietett, a Dunán átkelt, s a mint az ellenséget utólérte, elég vigyázatlanul megtámadta. A legiók sokáig vitézül harczoltak ugyan, de végre mégis csak megverettek és maga Fuscus számos tisztjeivel és a hadsereg nagy részével elpusztult a csatatéren. Odavesztek a római zászlók teljes hadi felszereléssel együtt; az életben maradt katonák pedig fogságba estek.

Ezen gyalázatos vereség hírére a tunya Domitianus több komolysággal és nagyobb erőmegfeszítéssel gondolt a Daciával folytatandó háborúra. Ujból Moesiába ment s személyesen megkezdé a harcz iránti intézkedéseket; előbb azonban még békeajánlatok által igyekezett az elkeseredett ügynek véget vetni.

De Decebalus oly nagy mérvű feltételeket szabott ki, hogy azokat a rómaiaknak hirnevük megbecstelenítése nélkül elfogadni nem lehetett; a viszálykodás eredményét tehát ujból csakis fegyver által kellett eldönteni. Domitianus most is átadta a vezérlest egyik hadvezérének, de ezen alkalommal szerencsésen jobbat választott, mert Julianus vezér vitéz és mély belátású férfiú lévén, hivatva volt Decebalus elbizakodottságát lejjebb szállítani.

Julianus szintén Daciába tette át a harczteret s Tapaenál (talán Karansebes környékén) súlyosan megverte a dákokat s egészen Sarmizegetusa nevű főváros falai alá kergette.

Decebalus, a mennyire csak lehetett, összegyűjté ugyan szétvert hadseregét, de a győztes rómaiaknak most már nyitva állott az út Dacia fővárosához, s bizonyára el is foglalhatták volna azt, ha a kedvező alkalmat felhasználni el nem mulasztják; de Julianust Decebalus csel által visszatartotta a város bevételeől, Domitianus császár figyelmét pedig a körülmények más felé irányították; mert a markomannok, quadok, suevek s talán a jazygok is megtámadták Pannoniát s gátolták a rómaiakat működésükben.

Miután Decebalus az őt lesujtással fenyegető baj alól oly ügyesen ki tudta huzni magát, belátta, hogy bizony a béke nagyon is szükséges megviselt országának. Ajánlatokat tett tehát Domitianusnak a béke megkötése iránt, de Domitianus a Julianus vitézsége által nyert némi előnyt túlbecsülván, Decebalus békeajánlatát nem fogadta el s gondatlanul egész hatalmát és erejét a german népek ellen vezette, mi által Decebalus időt nyert hadseregét ismét jókarba helyezni és országát minden bekövetkezhető támadás ellen biztosítani.

Domitianus első sorban a quadokat és a markomannokat akarta sújtani és megfenyíteni, mely utóbbiaknak tartománya azelőtti időkben Pannoniában egészen a Garam és Dráva folyóig nyult.

Már Augustus császár alatt is ismeretesekek voltak, mint vitéz, harczias nép, és Tiberius, Cajus Caligula és Claudius alatt nagy szerepet játszottak. Domitianus császár alatt csendesen tartották magukat, a dák

háborukban semlegesek maradtak tán azért, hogy az azelőtti harcok által erejük kimerült, vagy pedig azon oknál fogva, hogy a german népek szabadságának közös ellenségével szemben, segítséget nyújtani nem akartak.

Mindkét néptörzs szerette volna elhárítani magától a Róma felől jövő zivatart, azért tisztességes küldöttséget menesztettek a közeledő császár elé s alázattal esdekeltek békéért. De a kevélységtől eltelt Domitianus a követeket, a nélkül, hogy kihallgatta volna őket, megölette. Ily embertelen elbánás miatt csakhamar fegyverhez nyultak s jogos bosszútól feltűzelve, nagy dühhel rontottak a rómaiakra, megverték őket, és a császárt hadseregének maradékával együtt átkergették a határon.

Most már kénytelen volt Domitianus Decebalushoz fordulni és azon békéért, melyet azelőtt el nem fogadott volt, folyamodni.

A nagy sietséggel tett békeajánlatokat Decebalus csak azon feltétel alatt fogadta el, hogyha a császár kötelezi magát évenként adót fizetni Decebalusnak, és Daciának annyi római kézművest és művészt átengedni, a mennyien szükségesek voltak hadi és más tárgyak elkészítésére.

A császár minderre ráállott, csakhogy békét nyerjen; de hogy legalább a külső fényt megóvja s a római népet győzelmeivel elámtsá, mindenféle csaláshoz fogott s az akkori gyenge senatus nemcsak »Dacicus« czimmal tisztelte meg őt, de még a diadalbevonulást is megszavazta a császárnak.

Azon évek, melyekben Domitianus a Dacia elleni háborút megkezdette volt és melyekben az ily csúfos módon be lett fejezve, biztonsággal meg nem jelölhetők, mert a dák háboru chronológiájában az egykoru írók mit sem jegyeztek fel. Eusebius szerint a háboru a Kr. u. 86-ik évben kezdődött és tartott talán a Kr. u. 91-ik évig.

A béke azonban nem volt tartós, mert úgy a dákok nyugtalan-sága, valamint a rómaiak uralomvágya sokáig tétlen nem maradhatott, s ily körülmények közt közeledünk azon időponthoz, mikor Dacia a római járom alá kerül, római provinciává leszen, mely időponttal egyúttal feladatomnak a tulajdonképeni főrészéhez érkeünk.

